

Виховуючий вплив нашої системи досягається, з одного боку, моральною спрямованістю самого змісту соціально заданого досвіду, з іншого боку - характером навчального аспекту методики, що розвиває активність, свідомість, самоконтроль, що орієнтує на досягнення благополуччя отчуючих.

Виховуючий вплив учинює також атмосфера поваги до особистості дитини, яка створюється під час педагогічних діалогів, уважне ставлення батьків до його удач і невдач у процесі навчання, «уважна вичікувальність» (А. Усова)[6] стосовно нього.

Розвиток здатності до усвідомлення морального вчинку супроводжується зростаючою інтеграцією цього процесу з іншими психологічними особливостями особистості, зокрема з її ціннісними орієнтаціями.

У статті представлений новий підхід до сімейного морального виховання, вихідним у якому є формування моральних узагальнень і елементарного усвідомлення морального змісту вчинків молодшим школярем. Практична значимість даного підходу визначається створенням системи родинного впливу на формування в дітей 7-8 років узагальненого підходу до усвідомлення поведінкову прояву з орієнтуванням на істотні вимоги соціального зразка, що включає зміст і методику розвитку досліджуваних якостей у їхньому взаємозв'язку в процесі сімейного виховання, а також критерії контролю й корекції ходу їхнього формування.

Література

1. Асмолов А.Г. Личность как предмет психологического исследования. – М.:МГУ,1984. – 104 с.
2. Бех І.Д. Виховання особистості. – К.,2003. – 342 с.
3. Выготский Л.С. Педагогическая психология. – М.,1996. – 533 с.
4. Золотарева Е.К. Педагогическая система нравственного воспитания и развития личности// Проблемы гуманизации воспитательно – образовательного процесса в детском саду. – Пермь,1993
5. Серьожникова Р.К. Обдаровані діти та їх виховання в родині// Обдарована особистість:пошук, розвиток, допомога. – К.,1998. – с.465 – 478
6. Серезникова Р.К., Кушнір Ю.В. Психология семьи. – Донецк,2007 – с 272

УДК 371.01

Кучерявец В.Г.

ДО ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

У статті розглядаються умови формування особистості, адекватної за своїм потенціалом і креативною енергією завданням державотворення і викликам цивілізаційних процесів.

Задекларований процес побудови в Україні суверенного, демократичного суспільства з орієнтацією на європейський шлях розвитку виявився не просто складним, - він загрожує стати безкінечно пролонгованим у часі. Філософська, психолого-педагогічна думка виокремлює серед найголовніших тому причин відсутність на даний момент достатньої кількості економічно незалежних, політично суверенних, юридично грамотних громадян, духовно вільних і морально відповідальних особистостей.

Таким чином, основне завдання, яке стоїть перед освітою сьогодні – формування особистості, адекватної за своїм потенціалом і креативною енергією завданням державотворення і викликам цивілізаційних процесів. В особистісній еволюції неминуче мусять актуалізуватися такі вектори, як громадянська адекватність і відповідальність, адаптивність, самодостатність, ідеологічний пошук, соціальна інтеграція і толерантність... На часі постає питання: якою ж є динаміка такої особистісної еволюції у нашому суспільстві? Певною мірою знайти відповідь на нього допомагає вивчення ціннісних орієнтацій громадян, зокрема молоді та юнацтва. Актуальність виконаного дослідження,

на наш погляд, полягає в тому, що воно пропонує певний, хоча і частковий, внесок у встановлення характеру особистісної ціннісної еволюції представників молодого українського покоління.

Проблема ціннісних орієнтацій активно вивчалась у 70-80 р. р. 20-го століття, потім інтерес до неї дещо згас, однак останнім часом виник знову і продовжує зростати. Зокрема, тільки в останнє п'ятиліття з'явився ряд публікацій як теоретичного, так і практичного спрямування, присвячених певним її аспектам. Слід вказати на наукові розвідки А.Горустовича, А.Лазарука, А.Павліченка та ін., в яких ціннісні орієнтації осмислюються як міждисциплінарна категорія і як складова психосоціального розвитку індивіда. У практичному відношенні цікавими є дослідження А.Стойлік, О.Дмитрієвої та ін. Зокрема, дослідницька мета роботи А.Стойлік полягала у вивченні характеру ціннісних орієнтацій сучасних старшокласників. Узагальнюючи отримані результати, автор приходиться до висновку, що для сучасної молоді, незалежно від статі і соціальної групи, найголовнішим є мати щасливу сім'ю, надійних друзів, кохати і бути коханим. Найменше значення в їх житті має щастя інших людей, краса природи і мистецтва, а також самореалізація, тобто творчість і продуктивне життя (див. 8).

Поширюються також розробка і використання спеціальних тренінгових методик, що активізують і стимулюють мотиваційно-ціннісне становлення особистості. Як приклад, можна назвати статтю Лактіонової Г., Зверєвої І., Старикової Л. „Лідер майбутнього: нове бачення стратегії і практика”, де наводяться методики „Цінності”, „Аукціон” та ін., мета яких – створювати ситуації вибору цінностей, що спонукає до усвідомлення їх значення, визначення особистісних і групових пріоритетів (див. 5).

Сучасними дослідниками ціннісні орієнтації розуміються як складний соціально-психологічний феномен, що характеризує спрямованість і зміст активності особистості і є складовою системи її відносин; він визначає загальний підхід людини до світу, до себе, надає смислу і спрямованості особистісним позиціям, поведінці, вчинкам (8, 60). Більшість вчених вважає, що формування ціннісних орієнтацій відбувається не тільки в процесі соціалізації, а й в умовах виховання, становлячи мету його і сутність.

Найбільш цікавим з погляду формування системи ціннісних орієнтацій особистості є старший підлітковий і юнацький вік, коли соціальний розвиток в основному організується під час навчання у випускних класах школи та у вищих навчальних закладах. Саме в цьому віці починає окреслюватися стійке коло інтересів, що є психологічною базою ціннісних орієнтацій, відбувається переключення їх із приватного і конкретного на відсторонене і загальне, зростає зацікавленість світоглядними питаннями, мотивація до власних психологічних переживань і хвилювань інших людей.

Очевидно, що уявлення про власне майбутнє також пов'язане з цінностями людини та її ціннісними орієнтаціями. Отже, зрозуміло, наскільки важливим є вивчення ціннісних орієнтацій особистості, особливо в періоди, сенситивні для формування світогляду, аби зрозуміти, на які цінності орієнтується вона у своєму житті, які перспективи вибудовує .

Виконане нами дослідження мало на меті встановити, які ціннісні вектори актуалізуються в особистісній еволюції молоді української провінції, зокрема, тієї її частини, що знаходиться під активним впливом педагогічного процесу.

Протягом 2006-2007 р. р. опитуванням було охоплено 256 осіб віком від 15 до 21 року (в основному жителів Чернігівської обл., а також сільських районів Київської, Сумської та інших обл.), а саме: учнів старших класів загальноосвітніх шкіл 86; учнів ліцеїв та гімназій 30; студентів третього курсу Ніжинського державного університету 140.

В основу нашого дослідження покладено відому методику М.Рокіча (RVS – Rokeach Value Survey), спрямовану на встановлення ієрархії індивідуально прийнятих цінностей. З погляду більшості науковців, вона є досить простою у використанні, а також гнучкою до адаптації , що і дозволило нам розробити комплексний

опитувальник „Прогноз”, який складався із чотирьох блоків. У першому блоці пропонувалося дати відповідь на шість запитань, серед яких найважливішими для нас були: Якщо б необхідно було зобразити перспективу розвитку світової цивілізації, якою б позначкою ти скористався? А перспективи розвитку України як держави? Чи пов’язуєш ти своє майбутнє з Україною? На твою думку, які відкриття зробить людство протягом наступних двадцяти років?

Центральну частину (другий і третій блоки) опитувальника склали тестові завдання методики М.Рокіча, дещо адаптовані до мети нашого дослідження зокрема, до традиційного переліку термінальних цінностей (цінності-цілі) ми додали такі як „слава” та „благо Батьківщини”; до інструментальних (цінності-реалізатори) – „адаптивна гнучкість”, „громадянський динамізм”, „комунікативність”, „креативність”, „маніпуляторська майстерність”).

Четвертий блок складав контрольний тест „ Піраміда ”; його завдання : „Намалюйте піраміду, зайнявши при цьому якомога більше простору. Відділіть горизонтальною лінією вершину піраміди - це буде бажаний вами життєвий успіх : позначте його трьома „цеглинами”- поняттями (можна скористатися блоком II або ж задіяти ті, яких він не містить). Решта піраміди – це фундамент вашого успіху. Заповніть його „цеглинами” – характеристиками, які ви прагнете розвинути в собі (або вже розвинули) як запоруку цього успіху. Скористайтесь блоком III або ж вкажіть не внесені до нього, але актуальні /необхідні/ для вашої самореалізації характеристики. Виконавши тест, розгляньте його уважно, з захопленням – перед вами восьме чудо світу, творець якого Ви! „(Останнє речення мало на меті спонукати анкетованого до певного внутрішнього підйому, емоційного розблокування, допомогти дозволити собі розкритися як індивідуальності).

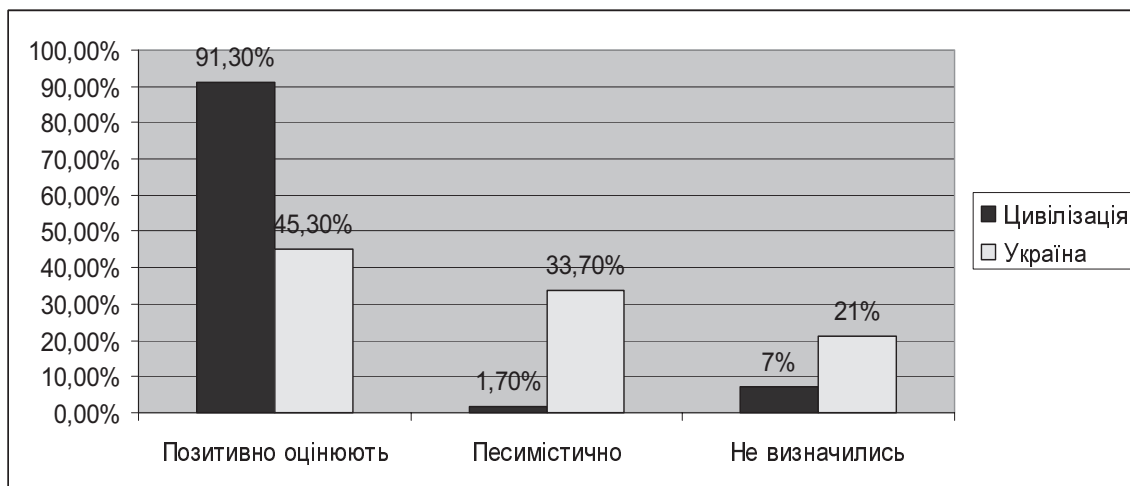
Вивчивши результати опитування, дозволимо собі зробити деякі висновки: перш за все, необхідно констатувати, що переважна більшість опитаних молодих людей зорієнтовані на те, щоб пов’язати своє майбутнє з Україною: 189 із 256 (73,7 %); не визначились , мають певні сумніви 16,6%; не бачать можливості самореалізуватись на Батьківщині 9,7%.

Однак така орієнтація не має прямого співпадання з оцінками перспектив розвитку України як держави. Позитивно оцінюють ці перспективи менше половини опитаних – 45,3% (115 чол.). Серед них: у стрімкому зростанні України як могутньої держави переконані 10%; вбачають її майбутнє у поступовому незворотному утвердженні позицій 16,8%; у повільному поступі вперед, з великими зусиллями і з перемінним успіхом - 18,5% .

З песимізмом дивляться на майбутнє України близько 33,7% опитаних /87 чол./: як на поступове скочування у прірву, без надії на зміну вектора розвитку – 7%; як на незворотній регрес, втрату всіх раніше завойованих позицій – 10,2%; як на стрімке падіння – близько 10%; передчувають його як тупик, з якого вже не може бути виходу – близько 6,5%. П’ята частина опитуваних ще не визначилась у цьому відношенні: „не думав”, „не знаю”, „боюсь передбачити”, „хто знає...”; багато хто просто оминув це запитання, ніби не помітивши його - всього близько 21% (54 чол.).

Такі невтішні оцінки дисонують зі значно оптимістичнішим поглядом на перспективи розвитку світової цивілізації. Зокрема, як стрімкий злет його оцінюють 43,8% ; як впевнений прогресуючий поступ – 22,7%; рівномірне просування вперед - близько 24%. І лише 1,7%) передчувають майбутнє цивілізації стрімке падіння; не визначились у оцінках –біля 7%.

Діаграма 2

І тут вимальовується певне протиріччя: велика частина молодих провінціалів досить песимістично оцінює перспективи розвитку України і разом з тим не прагне, хоча б гіпотетично, зреалізуватись поза її кордонами, у більш цивілізованому, активно прогресуючому, на їхню ж думку, світі. Чи можна стверджувати, що провінційну молодь у даному випадку об'єднує прийняття в якості особистісної цінності такої ідеології як державність, а саме прагнення докласти власних зусиль до розбудови державної могутності України? Однак зміст коментарів, якими, ті, хто „залишаються”, супроводжували свої відповіді, змушує засумніватися в цьому: ”Що зробиш, кому ми там потрібні?”, „Хіба це з нашою освітою можливо?”, „Боюсь, що не підготовлена вписатися в той світ”, „Там вистачає і своїх!”... Отже, високий відсоток тих, хто висловився за майбутнє в Україні, у багатьох випадках є свідченням глибокої безнадії, низької самооцінки, невпевненості у своїх силах, недостатнього рівня особистісного динамізму, страху перед новими обставинами, несформованості установки на адаптивну гнучкість...

Вивчення результатів ранжування термінальних та інструментальних цінностей спонукає нас до висновку, що всіх анкетованих умовно можна поділити на чотири групи. Перша група, найбільш чисельна, представлена особистостями, чітко орієнтованими на цінності індивідуального життя: ”здоров'я”, „матеріальний достаток”, ”щасливе сімейне життя”, „любов”, „цікава робота”, „наявність хороших і вірних друзів”, „суспільне визнання”. Саме ці цінності займають тут перші – треті місця. Контрольний тест „Піраміда” підтверджує стійке перенесення їх у власну смислову сферу з певною подальшою конкретизацією: вершина піраміди в цій групі найчастіше представлена варіаціями „здоров'я - друзі – сім'я”, „гроші – визнання – сім'я”, „сім'я – робота – достаток (власний великий будинок; рахунок у банку)”, „робота – друзі – сім'я”, „здоров'я – любов – достаток”... На останні місця для цієї категорії молодих людей найчастіше потрапляли альтруїстичні та естетичні цінності, а також цінності самореалізації: „щастя інших” ; „благо Батьківщини”, „краса природи і мистецтва”, „творчість”, „розваги” .

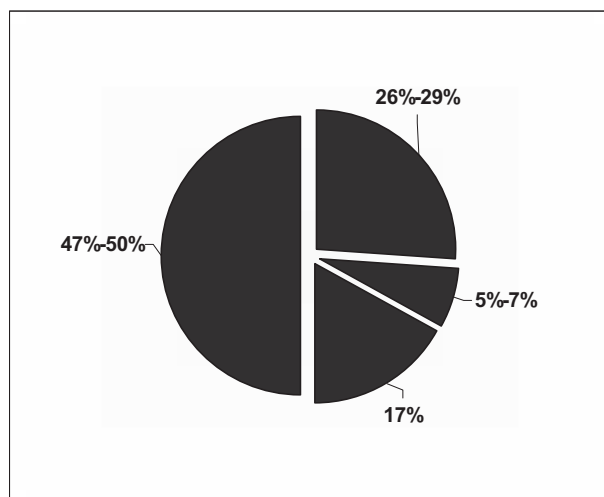
Необхідно уточнити, що подібне ранжування термінальних цінностей є характерним для домінуючої більшості опитаних. Найбільш вираженим для провінційної молоді виявився вектор „здоров'я”: на 1-ше місце його поставили 40 % опитуваних; на 2-ге – 15 %; на 3-тє 9,5 %. На наш погляд, це є свідченням раннього психологічного старіння, спричиненого ростом відчуття соціальної незахищеності, „покинутості напризволяще” у вирішенні життєвих проблем, перш за все у пошуках достойної роботи... Те, що проблема здоров'я починає усвідомлюватися молодими людьми як визначальний фактор самореалізації уже з підліткового віку, знаходить підтвердження у відповідях на питання: „На твою думку, які відкриття зробить людство протягом наступних двадцяти років?” Майже третина опитуваних (близько 32 %) очікують на відкриття у галузі медицини (винайдення ліків від невиліковних хвороб; удосконалення технології пересадки органів;

створення ефективних засобів омолодження людського організму, запобігання старінню ...). На другому місці, як не дивно, знаходяться ті молоді люди, які не переймаються питаннями найближчих відкриттів: „Якось не думалось про це”; „не думав”; „не знаю”; „щось та відкриють”... (таких біля 15 %). І тільки на третє місце вийшла група опитаних, які переконані в тому, що в найближчі роки нас чекають відкриття в царині комп’ютерних технологій, створення штучного інтелекту (близько 12%).

Однак більш суттєво молоді провінціали розрізняються за орієнтацією на інструментальні цінності, тобто за прагненням розвивати в собі конкретні характеристики-реалізатори життєвої мети. Перша виділена нами група переконана в ефективності таких реалізаторів, як „вихованість”, „дисциплінованість і ретельність у виконанні доручень, справ”, „самоконтроль”, „непримиримість до недоліків у собі та в оточуючих”, „тверда воля”. Останні місця в інструментальному ранжуванні посіли „креативність”, „громадянський динамізм”, „широта поглядів”, „життєрадісність і оптимізм”, „терпимість”, „адаптивна гнучкість”. На наш погляд, ця частина провінційної молоді орієнтована переважно на східну модель самореалізації, коли людина готова демонструвати переважно свою несвободу, а саме інертність, соціальну апатію, глухоту до чужих негараздів, нездатність співпереживати іншим, а також певний страх перед особистістю в собі, страх перед „визволенням” своїх глибинних сил і можливостей через невміння оволодіти ними...

Другу, менш чисельну, однак досить помітну групу складають молоді люди, які вже не покладаються тільки на „акуратність” і „дисциплінованість”. Їх ціннісне „меню” в термінальному, а особливо в інструментальному плані має певні відмінності. Найбільш привабливі „здоров’я”, „сім’я”, „любов”, „достаток”, „друзі” доповнюються „активним діяльним життям”, „життєвою мудрістю”, „розвитком”, „впевненістю в собі”, „славою”. Цінності-засоби, якими молоді планують досягати поставленої мети, мають наступний перелік: „адаптивна гнучкість”, „відповідальність”, „критичне мислення”, „широта поглядів”, „освіченість”, „комунікативність”, „раціоналізм”, „маніпулятивна майстерність”. „Акуратність”, „непримиримість до недоліків”, „вихованість”, „дисциплінованість” і навіть „працелюбство” тут серед найменших виборів. На нашу думку, у цієї групи молодих людей оформлюються намагання зреалізуватися до певної міри вже в рамках західної моделі, з її орієнтацією на особистісний успіх, активну самопобудову і саморозвиток; декларацією плюралізму.

Серед анкетованих вирізняється невелика група молодих людей, які дещо спотворено сприйняли задекларовані пріоритети вивільнення потенціалу кожної особистості, що призвело до формування споживацького абсолютизму у спробах самореалізації. На перший погляд, за результатами виконання завдань II і III блоків, вони не особливо відрізняються від попередньої групи /серед домінуючих термінальних цінностей – „здоров’я”, „матеріально забезпечене життя”, „щасливе сімейне життя”, серед інструментальних – „вихованість” (гарні манери), „самоконтроль”, „терпимість”, „критичне мислення”, „креативність”, „комунікативність”, „маніпуляторська майстерність”. Однак результати тесту „Піраміда” фіксують невтішні уточнення, ілюструючи, які метаморфози відбуваються в свідомості молодих людей з такими „невинними” цінностями, як „матеріальне забезпечення” - „багато грошей!”, „швейцарський банк!”; „любов” – „жінки”, „збагачення за рахунок жінок похилого віку”; „креативність” - „виграші в казино, в автоматах”; „акуратність” – „найдорожчі салони краси”; „сміливість у відстоюванні своєї думки, своїх поглядів” – „великі біцепси”... Несформованість об’єднуючої національної ціннісної платформи, демонстрація західних цінностей на рівні далеко не найкращих голлівудських зразків активізує появу і утвердження таких та подібних їм особистісних орієнтирів, і, як бачимо українська провінція не стоїть осторонь цього процесу.

- 26%-29% Утвердження прагнення зrealізуватись в рамках західної моделі
- 5%-7% Формування споживацького абсолютизму у спробах самореалізації
- 17% Важко встановити загальну тенденцію
- 47%-50% Орієнтація на східну ("пасивну") модель самореалізації

Четверту, досить чисельну групу складають молоді люди, у відповідях яких ще важко встановити певну тенденцію.

Таким чином, переважна частина провінційної молоді зорієнтована на самореалізацію в Україні (принаймні, це справедливо для регіону, де проводилось опитування), однак при домінуванні песимістичного погляду на її майбутнє; в ціннісних орієнтаціях молодого покоління найбільш помітно окреслюється вектор відносно пасивного способу самореалізації, соціальної реалізації особистості.

На наш погляд, загальна динаміка особистісної еволюції (зокрема, актуалізація таких цінностей-реалізаторів, як адаптивність, креативна енергія, громадянська адекватність і прилученість, особистісна автономія, соціальна інтеграція і толерантність) на сьогодні ще не може бути визначена як така, що здатна забезпечити у найближчому майбутньому формування достатньої кількості соціально активних, духовно вільних і морально відповідальних особистостей, здатних забезпечити український демократичний прорив.

Література

1. Горустович А.С. Понятие о ценностных ориентациях в психологической науке // Психология в вузе. - 2006. - № 2. - С. 84 – 92.
2. Дмітрієва О.А. Особливості потребнісно-мотиваційної сфери психосоціально зрілих і психосоціально незрілих особистостей // Практична психологія та соціальна робота. -2005. - №9. - С. 8-12.
3. Киселева А.В. О возможности модификации методики М. Рокича „Ценностные ориентации” // Психологическая диагностика. – 2004. – № 3. –С 96 – 101.
4. Лазарук А. Цінності людини у науково-психологічному осмисленні // Психологія і суспільство. – 2003. – № 2. – С. 19-37.
- 5.Лактионова Г., Зверева И., Старикова Л. Лидер будущего : новое видение стратегии и практика // Практична психологія та соціальна робота.- 2002. - №3. - С. 35 – 55.
6. Ларцев В.С. Социальные и культурные детерминанты формирования личности. Монография. – К.: «Принт-Экспресс», 2002. – 430 с.

7. Павліченко А. Ціннісні орієнтації у системі становлення особистості // Психологія і суспільство. – 2005. - № 4. – С. 98-120.
8. Стойлик А.Ю. Ценностные ориентации: социально-психологический и гендерный аспекты//Журнал прикладной психологии.–2003 -№ 6.– С. 60-69.
9. Терещенко Ю. Світ обертається навколо творців нових цінностей. Освіта як екзистенційний пріоритет України // Віче. -2001. - №6. – С. 108-125.

УДК 37.032

Кушнір Ю.В.

НАПРАВЛЕНИЯ ВОСПИТАНИЯ КУЛЬТУРЫ МЕЖЭТНИЧЕСКОГО ОБЩЕНИЯ В РАМКАХ ПОЛИКУЛЬТУРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

У статті розглядаються напрями виховання культури міжетнічного спілкування у учнів загальноосвітніх шкіл в умовах полікультурної освіти, що знайшли відображення у результатах дослідження вітчизняній та зарубіжній вчених. Автором пропонується ідея полікультурної освіти як основи виховання культури міжетнічного спілкування. Розглядаються питання щодо факторів, які підвищують роль полікультурної освіти на сучасному етапі.

В отношении Украины говорить о культуре межэтнического воспитания достаточно сложно. Как правило, данная тема подразумевает обязательное обращение к необходимости профилактики конфликтов между представителями разных этносов и формирования толерантного поведения в отношении людей с иными культурными ценностями и традициями. Однако в повседневной жизни большинство граждан Украины не сталкиваются с проявлениями этнической или расовой интолерантности, а также не испытывают каких-либо препятствий в общении на почве тех или иных этнических различий.

В современном украинском обществе, в отличии, скажем, от российского, не существует острых проблем, которые демонстрировали бы подрыв социальных устоев и указывали бы на вероятность возникновения конфликтов между представителями различных этносов [1]. Но это не значит, что в этнополитическом отношении Украина абсолютно благополучное государство. Для страны с поликультурным населением и развивающейся экономикой угроза подобных конфликтов всегда существует. И Украина не исключение [2].

Тем не менее, даже полагаясь только на официальную статистику [3] или результаты социологических исследований [4], которые в той или иной степени могут друг другу противоречить, не обращать внимания на актуальность воспитания культуры межэтнических отношений в украинском обществе нельзя. Для этого существует значительное количество иных неконфликтогенных причин, которые на сегодняшний день являются не менее важными, чем профилактика конфликта между представителями разных этносов. Речь идет о двух важных задачах, стоящих перед Украиной: во-первых, о формировании украинского национального самосознания с сохранением многообразия и равноценности этнических культур, имеющих в украинском обществе; во-вторых, о воспитании у граждан Украины готовности к межнациональному общению в условиях международной интеграции.

Данные задачи более чем четко обозначены в законодательных документах Украины, касающихся развития национальной политики и образования. Они также полностью соответствуют международным принципам гуманитарного права.

Кроме этого, их обоснованию и решению посвящены работы целого ряда украинских ученых в области педагогики, психологии, социологии, политологии, культурологии, юриспруденции и международного права. Среди наиболее значимых исследований можно назвать исследования, проведенные такими известными учеными и